Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of the Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Mütenebbî'nin Şiirinde Takdim-Tehir ve Anlam Üzerine Etkisi

Use of Inversion (Taqdim and Takhir) in Al-Mutanabbī's Poetry and Its Impact on Meaning

Yazar / Author
Adnan ÖZTÜRK
Dr.
İstanbul / TÜRKİYE
adnanazzi1986@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-1133-3818

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 01/03/2025
Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 17/06/2025
Makale Yayın Tarihi / Date of Publication: 30/06/2025
Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June
Yıl/Year: 23 **Sayı/Issue:** 45 **Sayfa /Page:** 158-180
Atıf/Citation: Öztürk, Adnan. "Mütenebbî'nin Şiirinde Takdim-Tehir ve Anlam Üzerine Etkisi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Haziran 2025), 158-180.
https://doi.org/10.35209/ksuifd.1649465
●*Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi
45 (Haziran 2025): 158-180

MÜTENEBBÎ'NİN ŞİİRİNDE TAKDİM-TEHİR VE ANLAM ÜZERİNE ETKİSİ

Öz

Abbâsî dönemi Arap edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî, üstün yeteneği ve zengin kültürel birikimiyle Arap şiirinin gelişiminde kalıcı bir iz bırakmıştır. Çöl ortamında yetişen Mütenebbî, bedevîlerin fasih konuşmalarından beslenmiş; edebiyat, lügat, şiir ve nahiv alanlarında sağlam bir eğitim almıştır. Suriye, Mısır ve İran başta olmak üzere farklı coğrafyalarda dolaşarak çeşitli emir ve hükümdarları öven kasideler kaleme almıştır. Mütenebbî'nin sanatsal başarısı, onun şöhret, servet ve iktidar arayışıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu hedefler, onun şiirlerinde dilin imkânlarını en üst seviyede kullanmasına ve sanatsal yeteneklerini etkileyici bir üslupla sergilemesine vesile olmuştur. Mütenebbî'nin şiirlerinde öne çıkan sanatsal tekniklerden biri de takdim ve tehir yöntemidir. Takdim ve tehir üslubu, belâgat açısından muktezayı hâle uygunluk gösterirken, nahiv kuralları çerçevesinde cümlenin ögelerinin yer değişimi esasına dayanmaktadır. Bu nedenle takdim ve tehir, Arap dilinde sadece nahiv açısından değil, aynı zamanda belâgat yönünden de büyük bir öneme sahiptir. Nitekim dil kuralları gereği, bazı durumlarda cümlenin ögelerinin belirli bir sırayla yer alması zorunlu hâle gelirken, kimi zaman bir gereklilik olmaksızın, muhatabın niyetine veya metnin sanatsal gerekliliklerine göre ögelerin yerinin değiştirilmesi tercih edilebilmektedir. Bu çalışmada, Mütenebbî'nin şiirlerinde takdim ve tehir sanatının işlevi ele alınacaktır. Bu üslup, belâgat ilminin meânî dalında yer alan önemli bir sanat olup, mütekellimin cümle içerisinde kelimelerin yerlerini değiştirmesine imkân sağlayan ve vurgulamak istediği anlamı lıcıya daha etkili iletmesine yardımcı olan bir ifade tarzıdır. Her ne kadar takdim ve tehir, belâgat ilminin temel konularından biri olarak kabul edilse de, belâgatin bağımsız bir ilim dalı hâline gelmesinden önce bu üslubun nahiv ilmiyle güçlü bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Nitekim nahiv âlimleri, takdim ve tehir konusunu eserlerinde sistematik bir başlık altında olmasa da, fail, mef'ûl, mübtedâ ve haber gibi temel nahiv unsurlarını incelerken bu üsluba sıkça değinmişlerdir. Bundan dolayı araştırmamızda takdim ve tehir hem nahiv açısından hem de belâgat açısından değerlendirilecektir. Belâgat ve nahiv âlimlerinin bu sanata ilişkin görüşleri analiz edilecektir. Sîbeveyhi, İbn Cinnî, Abdülkâhir el-Cürcânî ve İbnü'l-Esîr gibi önde gelen âlimlerinin takdim ve tehir hakkındaki yaklaşımları incelenecektir. Bu bağlamda, takdim ve tehirin sözlük ve terimsel tanımları verilecektir. Bu üslubun tarihî gelişimi, taşıdığı önem, uygulanma sebepleri ve anlam üzerine yarattığı etkisi tartışılacaktır. Ayrıca, Mütenebbî'nin şiirlerinde bu sanatın nasıl uygulandığı örnekler aracılığıyla ortaya konacaktır. Bu araştırma klasik nahiv ve belâgat kaynaklarından faydalanarak konunun incelenmesini amaçlamakta ve takdim ile tehir sanatının Arap şiirindeki önemini Mütenebbî'nin şiirleri üzerinden somut bir şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Mütenebbî, Takdim ve Tehir, Arap Şiiri, Belâgat, Nahiv.

Use of Inversion (Taqdim and Takhir) in Al-Mutanabbī's Poetry and Its Impact on Meaning

Abstract

Abū al-Ṭayyib al-Mutanabbī, one of the most celebrated poets of Arabic literature during the Abbasid period, left an enduring mark on the development of Arabic poetry through his exceptional talent and rich cultural background. Raised in the desert, he was influenced by the eloquent speech of the Bedouins and received a strong education in literature, lexicography, poetry, and syntax (naḥw). Traveling through regions such as Syria, Egypt, and Persia, he composed panegyric *qaṣīdas* in praise of various emirs and rulers, contributing to the artistic refinement of Arabic poetic tradition. His literary success was closely tied to his ambitions for fame, wealth, and power—goals that prompted him to make full use of the expressive capacity of the Arabic language and to display his artistic mastery with a powerful and distinctive style. One of the key rhetorical techniques in al-Mutanabbī's poetry is *taqdīm wa-ta'khīr* (preposing and postposing). This technique, rooted in both syntax and rhetoric, involves the rearrangement of sentence elements either out of linguistic necessity or for stylistic and rhetorical effect. While in some cases grammatical rules dictate a fixed word order, in others, the poet may rearrange elements to reflect intent, emphasize meaning, or enhance artistic

impact. *Taqdīm wa-ta'khīr* thus holds significance not only from a grammatical perspective but also from a rhetorical and aesthetic standpoint. This study examines the function of *taqdīm wa-ta'khīr* in al-Mutanabbī's poetry, situating it within the *maʿānī* branch of classical Arabic rhetoric. This stylistic device enables the speaker to shift word order within a sentence to strengthen the conveyed meaning. Although considered a foundational concept in the science of rhetoric, historical evidence shows that it was also deeply rooted in syntactic theory before rhetoric developed as an independent discipline. Early grammarians—while not systematically treating it under a dedicated heading—frequently discussed the technique when analyzing essential grammatical components such as the subject (*fāʿil*), object (*mafʿūl*), and the *mubtada'-khabar* structure. Accordingly, this research evaluates *taqdīm wa-ta'khīr* from both grammatical and rhetorical perspectives. It analyzes the views of prominent scholars such as Sībawayh, Ibn Jinnī, ʿAbd al-Qāhir al-Jurjānī, and Ibn al-Athīr. The study also provides both lexical and terminological definitions of the technique, explores its historical development, reasons for use, rhetorical functions, and impact on meaning. Drawing on classical sources in grammar and rhetoric, and offering close textual readings of al-Mutanabbī's poetry, this research aims to demonstrate the aesthetic and structural significance of *taqdīm wa-ta'khīr* in classical Arabic poetic discourse.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, al-Mutanabbī, Taqdīm wa-Ta'khīr, Arabic Poetry, Balāgha, Naḥw.

Giriş

Arap dili, kelime dizilişi ve cümle yapısındaki yüksek esnekliğiyle öne çıkar; bu özelliğin en dikkat çekici yansımalarından biri ise takdim ve tehir üslubudur. Cümle ögelerinin yer değişimiyle ortaya çıkan bu yapı hem nahiv hem de belâgat açısından anlamı şekillendiren önemli bir ifade aracıdır. Her dilin kendine özgü ifade yolları olduğu gibi, Arapçanın anlam inşasında kelime sıralaması büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle, bir kelimenin ya da ifadenin cümlede öne alınması ya da geriye bırakılması, biçimsel bir değişiklik olmasından ziyade; anlam, vurgu ve üslup açısından derin etkiler yaratan bilinçli bir tercihtir.

Bu çalışmanın temel amacı, takdim ve tehirin Arapça'daki işlevini ve bu üslubun anlam üzerindeki etkilerini Mütenebbî'nin şiirleri üzerinden tahlil etmek ve konunun hem nahiv hem de belâgat bağlamındaki yerini ayrıntılı şekilde ortaya koymaktır. Özellikle Mütenebbî gibi dili ustalıkla kullanan bir şairin, bu üslubu ne şekilde uyguladığı ve anlamı hangi yönlerden derinleştirdiği örnekler üzerinden gösterilecektir. Takdim ve tehirin yalnızca teşvik, tahsis veya önem verme gibi sınırlı amaçlarla kullanıldığı yaklaşımların yanı sıra,[1] bu sanatın çok yönlü bir anlatım gücü sunduğu savunulmaktadır.

Ayrıca, takdim ve tehirin dilsel zorunluluklar nedeniyle kullanıldığı bazı yapıların da varlığı göz önünde bulundurularak, bu üslubun yalnızca edebî bir tercih değil, kimi zaman dilin kuralları gereği zorunlu bir uygulama olduğu da ortaya konacaktır. Takdim ve tehirin bilinmemesi hâlinde, anlatılmak istenen mana yanlış anlaşılabilir veya uzun açıklamalara gerek duyulabilir. Bu yönüyle konu, yalnızca edebî metinler açısından değil, dil öğretimi ve anlama süreci açısından da önem arz etmektedir.

Araştırma yöntemi olarak, çalışmada nitel analiz yöntemi benimsenmiştir. Bu doğrultuda hem klasik hem de modern nahiv ve belâgat kaynakları taranmış, takdim ve tehire dair tanımlar, kurallar ve örnekler derlenmiştir. Ardından Mütenebbî'nin divanındaki beyitler ayrıntılı şekilde incelenerek, bu sanata dair uygulamaların anlam üzerine etkileri analiz edilmiştir. Analitik bir yöntemle, beyitlerdeki takdim-tehir uygulamalarının anlam üzerine etkileri açıklanmıştır.

[1] Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâğa fünûnühâ ve efnânühâ* (Ürdün: Dâru'l-Furkân, 1997), 210- 211.

Takdim ve tehirin Arap şiirindeki işlevini anlamak, özellikle dilin sınırlarını zorlayan ve anlam inşasında biçimsel düzenlemeleri ustalıkla kullanan Mütenebbî gibi bir şairin biyografik arka planı ışığında değerlendirildiğinde, daha derinlikli ve bağlamsal bir anlam kazanmaktadır. Arap edebiyatının önde gelen ve derin bir iz bırakan Ebü't-Tayyib Mütenebbî, 303/916 yılında Kûfe'de dünyaya gelmiş, bu şehirde yetişmiş ve öğrenimini tamamlamıştır.[2] Şairin kaynaklarda geçen adı Ahmed b. el-Hüseyin b. el-Hasan b. Abdussamed el-Cü'fî el-Kûfî şeklindedir.[3] Dil ve edebiyat konusunda derin bir birikim elde etmek amacıyla, Arapçanın en duru ve hatasız biçimde kullanıldığı bedevi toplulukları arasında çölde eğitim alma fırsatı elde etmiştir.[4] Mütenebbî'nin güçlü hafızası, otuz varaktan oluşan bir risâleyi tek okuyuşta ezberleyebilmesiyle ön plana çıkmıştır.[5]

Mütenebbî'nin genç yaşlarında sergilediği üstün şiir yeteneği, ona "peygamberlik iddiasında bulunduğu" şeklindeki rivayetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu iddialar, ona "Mütenebbî" lakabının verilmesine zemin hazırlamıştır.[6] Kaynaklar, kendisine bu lakabın verilmesi hususunda iki farklı görüş sunmaktadır: Bir görüş, onun gerçekten peygamberlik iddiasında bulunduğunu belirtirken, diğer görüş, bu lakabın onun eşsiz belâgatı ve edebî yeteneği nedeniyle verildiğini savunmaktadır.[7] Bu iddiaların, birçok Arap edebiyatçısı ve eleştirmeni nezdinde şüpheyle karşılandığı belirtilmelidir.[8] Hatta, Mütenebbî'ye verilen bu lakap, onun edebî itibarını zedelemek ve şiirsel değerini küçümsemek amacıyla ortaya atıldığı da öne sürülmüştür.[9] Mütenebbî'nin bu lakaptan memnun olmadığı belirtmek gerekmektedir. Çünkü şairin, hasımlarının ve kıskançlarının bu unvanı onun itibarını sarsmak için kasıtlı olarak uydurduğuna işaret ettiği tespit edilmiştir.[10]

Mütenebbî'nin edebî yolculuğunda 321/933 yılında Suriye'ye yaptığı ziyaret, onun kariyerinde önemli bir adımı temsil etmektedir.[11] Bu seyahat sırasında Suriye'nin farklı bölgelerini gezmiş, sanatını ve şiirini geniş kitlelere tanıtmıştır. Şair, bu dönemde kaleme aldığı 44 kaside ile 32 farklı kişiyi övgüyle anmış, böylece edebî yetkinliğini ortaya koymuştur. Remle valisinin daveti üzerine bu şehre yönelen Mütenebbî, burada da takdirle karşılanmıştır. 336/947 yılında Antakya'ya ulaşmıştır. Antakya valisi Ebü'l-Aşâir'in desteğiyle Halep'e geçişi sağlanmıştır. Ardından Halep'te Seyfüddevle'nin sarayına kabul edilerek hayatında yeni bir dönemin kapısını aralamıştır.[12]

Mütenebbî'nin hayatındaki belirleyici dönüm noktalarından biri, Seyfüddevle (ö. 356/966) ile kurduğu yakın ilişkidir. Bu ilişki, şaire Halep sarayında büyük bir itibar kazandırmış

---

[2] İbnü'l-Adîm, Ebu'l-Kâsım Kemâlüddîn, *Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb*, thk. Süheyil Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts), 644.

[3] İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn, *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-eamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâʿ ev esbetehü'l-ʿayân'*, thk. İhsân Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978), 1/120.

[4] el-Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-ʿArab*, thk. Abdusselâm Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1417/1997), 2/347.

[5] el-Askalânî, İbn Hacer Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed, *Lisânu'l-mîzân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1423/2002), 1/440.

[6] es-Seʿâlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâîl, *Yetîmetu'd-dehr fî mehâsini ehli'l-asr*, thk. Mufîd Muhammed Kamîha (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 1/141.

[7] Yusuf el-Bedîî, *eş-Subhu'l-münebbî ʿan hayşiyyeti'l-Mutenebbî*, thk. Mustafa es-Sekkâ (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts), 66; es-Seʿâlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 1/142.

[8] el-Maarrî, Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân, *Risâletü'l-ğufrân* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2013), 125.

[9] Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *Mutâlaât fi'l-kutubi ve'l-hayât* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2013), 129.

[10] ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, *Târîhu'l-İslâm*. thk. Beşşâr Avvâd (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003), 8/65; el-Enbârî, Ebu'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed, *Nüzhetü'l-elbâ fî tabakâti'l-üdebâ*, thk. İbrâhîm es-Sâmurâî (Beyrut: Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985), 221.

[11] el-Maarrî, *Risâletü'l-ğufrân*, 425.

[12] el-Bedîî, *es-Subhü'l-münebbi*, 71.

ve onun sanatsal yetkinliğinin en üst seviyeye ulaşmasına imkân tanımıştır.[13] Mütenebbî, Seyfüddevle'ye olan samimi bağlılığını, Emir'i öven kasidelerinde geliştirdiği özgün ve etkileyici üslupla ifade etmiş, böylece Arap edebiyatındaki seçkin konumunu pekiştirmiştir. Ancak saraydaki bu parlak dönem uzun sürmemiştir. Zira dokuz yılın ardından, özellikle İbn Hâleveyh (ö. 370/980) gibi rakipleriyle yaşadığı ihtilaflar neticesinde Seyfüddevle'nin nezdindeki konumunu kaybetmiştir. Bu gelişmeler, Mütenebbî'nin Halep'ten ayrılmasının önünü açmıştır.[14]

346/957 yılında Kâfûr el-İhşîdî'nin kendisine valilik vaadinde bulunması, Mütenebbî'yi Mısır'a götürmüştür. Fakat bu vaatlerin yerine getirilmemesi, şairin burada geçirdiği dört buçuk yılın hayal kırıklığı içinde geçmesine sebep olmuştur.[15] Mısır'dan ayrıldıktan sonra Kûfe'ye dönen Mütenebbî, bir süre burada kaldıktan sonra 352/963 yılında Bağdat'a yönelmiştir. Sonra 354/965 yılında İran'ın Errecân bölgesine yaptığı ziyarette İbnü'l-Amîd ile görüşmüştür. Daha sonra Adudüddevle b. Büveyh'in davetiyle Şiraz'a geçmiştir. Şiraz'da gördüğü saygı ve misafirperverlik, onun sanatına ve kişiliğine duyulan takdiri bir kez daha gözler önüne sermiştir.[16] Ancak bu huzurlu dönem kısa sürmüş; 354/965 yılında uğradığı bir saldırıda hayatını kaybetmiştir[17]

Mütenebbî, Abbasi dönemi Arap şiirinin en seçkin temsilcilerinden olan Ebû Temmâm (ö. 231/846), İbnü'r-Rûmî (ö. 283/896), Buhtürî (ö. 284/897) ve İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908) gibi büyük şairlerin ardından gelen önemli bir edebî şahsiyettir.[18] Bu büyük ustaların bıraktığı zengin mirastan beslenmiş, onların bilgi ve birikimini özümseyerek kendine özgü bir şiir anlayışı geliştirmiştir. Mütenebbî'nin sanatsal dehası ve eşsiz ifade gücü, onu Arap edebiyatında emsalsiz bir konuma taşımıştır. Hatta onun şairliğine denk bir başka şairin henüz ortaya çıkmadığı belirtilmiştir.[19]

1. Arapçada Takdim ve Tehir

Arapçada "takdim" kelimesi قدم kökünden türemiş olup, bir unsurun öne alınmasını; "tehir" ise أخر kökünden gelerek, bir unsurun sonraya bırakılmasını ifade eder.[20] İbn Fâris (ö. 395/1004) takdimi "anlamca geride olması gerekeni öne almak", tehiri ise "öncelikli olanı sonraya bırakmak" şeklinde tanımlar.[21] Ali b. Halef el-Kâtib (ö. 437/1046) ise bu kavramı, cümledeki kelime sıralamasının değiştirilmesi olarak açıklar.[22] Muasır dönem alimlerinden Ahmet Muhtar, takdim ve tehiri sadece sözdizimsel bir uygulama olarak değil, aynı zamanda vurgu, kasr, teşvik ve şiirsel zaruret gibi amaçlara hizmet eden bir belâgat sanatı olarak değerlendirir. Tehire ise, vurguyu geciktirme ve anlamı yoğunlaştırma işlevi yükler.[23] Halil İbrahim Kaçar da bu sanatı, yapısal değişimlerin anlam üzerindeki etkisini inceleyen bir anlatım biçimi olarak tanımlar.[24]

---

[13] Hanna el-Fâhûrî, *Târihu'l-edebi'l-Arabî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Bulisîye, 1987), 601-602.
[14] İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâr-i men zeheb*, thk. Mahmud el-Arnaût, Abdulkadir el-Arnaût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1409/1989), 4/283.
[15] ez-Ziriklî, Hayrüddîn Muhammed b. Mahmud, *el-Aʿlâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Malâyîn, 2002), 1/115.
[16] ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 1/115.
[17] el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *Târîhu Bağdâd ev medîneti's-selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001), 5/169; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân*, 1/127.
[18] es-Safedî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnavût (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420/2000), 11/226.
[19] İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen, *Târîhu Dımaşk*, thk. Ömer b. Garâme (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 71/84.
[20] el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâb'u-Ayn* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, ts), 3/366 -367.
[21] İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyya, *es-Sahibî fi fıkhi'l-lüga*, thk. Ömer Faruk (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1413/1993), 244.
[22] el-Katib, Ali b. Halef, *Mevaddü'l-beyan*, thk. Hatem ed-Dâmin (Suriye: Dâru'l-Beşâir, 1424/2003), 147.
[23] Ahmet Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luqati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2008), 1785.
[24] Halil İbrahim Kaçar, Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu Takdim-Tehir (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2007), 21.

Bu araştırmada takdim ve tehir meselesi hem nahiv hem de belâgat açısından ele alınacaktır. Zira belâgat, bağımsız bir disiplin hâline gelmeden önce, bu tür konuları büyük ölçüde nahiv çerçevesinde değerlendirmiştir. Nahiv âlimleri, takdim ve tehir terimlerini genellikle fâil, mef'ûl, mübtedâ ve haber gibi temel cümle unsurları bağlamında ele almış; kelime sıralamasının anlam üzerindeki etkisini vurgulamışlardır. Nahivde takdim, bir ögenin normal sırasından önce gelmesi; tehir ise, daha sonra sunulmasıdır.[25] Nahiv âlimleri, takdim-tehirin genellikle "ihtimâm" göstermek amacıyla yapıldığını savunurlar. Bu görüş, ilk kez Sîbeveyhi (ö. 180/796) tarafından dile getirilmiş olup, takdim-tehirin söz dizimiyle ilgili yapılan ilk yorumdur. Bu konu hakkında *el-Kitâb* adlı eserinde sistematik bir yaklaşım getirerek değerlendirmelerde bulunmuştur. Örneğin, ضَرَبَ عَبْدُاللهِ زَيْدًا (Abdullah, Zeyd'i dövdü) cümlesinin, Arapça'da takdim-tehir üslubu kullanılarak söz konusu örnekte mef'ûlün fâilden önce getirilmesinin ihtimâm amacına yönelik olduğunu belirtmiştir.[26]

Tarihsel süreçte takdim ve tehir meselesi, ilk kez Sîbeveyhi tarafından sistemli biçimde ele alınmış ve *el-Kitâb*'ında teorik bir çerçeveye oturtulmuştur. Onun ardından Ebû Saîd es-Sîrâfî (ö. 368/979), bu görüşleri açıklamış ve müstakil bir bölüm ayırarak derinleştirmiştir.[27] el-Ferrâ (ö. 207/822) ve el-Ahfeş (ö. 215/830) gibi âlimler ise bu sanatın Kur'an ayetlerindeki anlam örgüsüne etkisini vurgulamışlardır.[28] el-Müberred (ö. 286/900), takdim-tehirin caiz olduğu durumları tartışmış,[29] İbn Cinnî ise *el-Hasâis*'te konuyu "Arapçanın şecaati" bağlamında değerlendirmiş, uygun ve uygun olmayan biçimlerini ayrıştırarak özgün bir bakış açısı sunmuştur.[30]

Nahiv ilminin temel meseleleri arasında yer alan takdîm-tehîr, rastgele kullanılan bir üslup değil, aksine belirli kaidelere dayalı olarak şekillendirilen bir meseledir. Zira modern dönemde Arap dili öncülerinden biri olarak kabul edilen İbrahim Enîs, her dilin kendine özgü bir kelime sıralama düzenine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu düzene göre, kelimelerin sıralanışı, cümlelerin yapısal oluşturulmasında önemli bir rol oynar. Enîs'e göre, her dil, kelimelerin belirli bir sıraya göre dizildiği bir sisteme sahiptir. Bu sistem, ifadelerin doğru bir şekilde inşa edilmesinde öneme arz eder. Eğer bu sıralama düzeni bozulursa, ifadenin amacı olan anlam ve anlatım süreci etkilenebilir. Çünkü kelimelerin cümle içindeki yerleşimi ve yapısal düzeni, anlamın doğru bir şekilde iletilmesinde temel bir unsur olarak işlev görür.[31]

Hicri dördüncü yüzyılda, belâgat ilminin müstakil bir bilim dalına dönüşmesi ile birlikte, özellikle Ebû Ya'kûb es- Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) katkılarıyla, takdim-tehir meselesi, belâgat kitaplarına da dahil olmuştur.[32]

Takdim-tehir konusu, belâgat âlimleri arasında ele alınan alanlardan biri olarak Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078)'nin katkılarıyla şekillenmiştir. O, bir kelimenin diğerine takdim edilmesinin yalnızca belirli kurallara dayalı olan bir gereklilik meselesi olmadığını, aynı

[25] Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-Arabiyye*, haz. Sâlim Şemsüddîn (Suriye: Dâru'l-Kûh, 2004), 2/352.
[26] Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hânici, 1416/1996), 1/34.
[27] es-Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh, *Şerhu kitâb Sîbeveyhî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 1/239
[28] Haldûn Subh, *et-Takdim ve't-tehir f'i'l-Kurâni'l-Kerîm: belâgatun ve iblâğ* (Dımaşk: Dâru'l-Yenabi', 2002), 28.; el-Ahfeş, Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Abd'ul-Emîr Muhammed Emîn (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1424/2003).
[29] el-Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Muktadâb*, nşr. Muhammed Abdulhâlik Azîme (Kahire: Vizâretu'l-Evkâf, 1414/1994), 4/157.
[30] İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 2/157-164, 360.
[31] İbrâhîm Enîs, *Min esrâri'l-luğa* (Mısır: Mektebetü'l-Anglû'l-Mısriyye, 1978), 187.
[32] Mustafa Kırkız, *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014).

zamanda takdim edilen öğenin anlam vurgusunun incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kendisinden önce gelen âlimler, takdim-tehir olgusunu sadece ehemmiyet üzerinden değerlendirmiş, ancak bu yapının arkasındaki anlam katmanlarını ve takdim edilen öğenin önemini yeterince incelememişlerdir. el-Cürcânî, bu boşluğu doldurarak takdim-tehir olgusunu *Delâilü'l-İ'câz* adlı eserinde ele almış, özel bir başlık altında incelemiş ve bu sanatın yarattığı güzelliği dile getirerek şu şekilde değerlendirme yapmıştır: "Takdim-tehir, pek çok fayda sağlayan, sayısız güzellikler içeren ve geniş bir yelpazede okuyucuya sürekli olarak incelikli anlamlar ve yenilikler sunan bir sanattır. Özellikle, dizilişi ve dinletisiyle okuyucunun beğenisini kazanan bir şiirde, bu sanatın etkisi açıkça görülür".[33]

Öte yandan İbnü'l-Esîr (ö. 637/1239), *el-Meselü's-Sâir* adlı kitabında takdim-tehir üslubunu müstakil bir başlık altında inceleyerek bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: "Bu üslup, bir bölümü bana, diğer bölümü ise belâgat âlimlerine ait olan, derin ve incelikli anlamlar barındıran bir yapıya sahiptir".[34]

Bazı belâgat âlimleri, takdim ve tehir sanatının edebî metinlerinde bıraktığı derin etkiyi vurgulamışlardır. Bu sanat, cümle içinde kelimelerin sırasını değiştirerek iletilmek istenen anlamları daha güçlü ve etkileyici bir şekilde ortaya koyar. Ayrıca, metne canlılık ve çeşitlilik katarak dinleyicinin dikkatini çeker. Dil bilginlerinin bu yöntemi, söz sanatındaki becerilerini sergilemek amacıyla kullandıkları ve bu sanatın kalplerde hoş bir yer edindiği ve güzel bir etki yarattığı ifade edilmiştir.[35]

Belâgat ilminde takdim ve tehir, rastgele bir yer değişimi değil; anlamı vurgulamak, muktezâ-yı hâle uygunluk sağlamak ve mesajı daha etkili kılmak amacıyla yapılan bilinçli bir tercihtir. Bu sanat, özellikle dikkat yönlendirme, anlamı tahsis etme, duygusal etkiyi artırma ve lafız-anlam uyumunu güçlendirme gibi maksatlarla tercih edilir.[36]

Konuya dair daha derinlemesine bilgi edinmek isteyen araştırmacılar için, Türkiye'de takdim ve tehir meselesine odaklanan çeşitli akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, özellikle Arap dili ve edebiyatı, Kur'ân tefsiri ve klasik dilbilim alanlarında yoğunlaşmakta; takdim ve tehirin hem yapısal özelliklerini ve işlevlerini çok yönlü biçimde ele almaktadır.[37]

---

[33] el-Cürcânî, Abdulkâdir, *Delâil'ü-l i'câz*, thk. Muhammed Ridvân- Fayız ed-Daye (Dımaşk: Dâru'l- Fikr, 1428/2007), 143-154.

[34] İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh, *el-Meselü's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hufi- Bedevi Tibane (Kahire: Dâru'n-Nahda, ts), 2/210-227.

[35] ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdır, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Fadl Muhammed İbrahim (Kahire: Mektebetü't-Dârü't-Turâs, ts.), 233; İbn Fâris, *es-Sahibî fi fıkhi'l-lüga*, 244.

[36] ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/247, 272, 260.

[37] Türkiye'de, Arap dilinin takdim ve tehir meselesini konu alan bazı araştırmalar şöyledir: Muhammed Sakan'ın Kurân'daki Takdim ve Te'hirin Yoruma Etkisi (es-Semin el-Halebî'nin (ö. 756/1355) ed-Dürrü'l-Maṣûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn Örneği) başlıklı tezi (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), klasik tefsir geleneğinde takdim-tehirin yorumu nasıl şekillendirdiğini ele almaktadır. Benzer şekilde, Osama Alkhalafî tarafından hazırlanan İlyya Ebu Mâdi'nin Şiirinde Takdîm ve Tehîr Güzellikleri (Dîvânu'l-Hamâil Örneğinde) başlıklı çalışması (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), modern Arap şiirinde bu anlatım biçiminin estetik katkılarını incelemektedir. Yusuf Çetin'in Arapça'da Takdim-Tehir ve Şiirde Kullanımı adlı araştırma (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), klasik Arap şiirinde takdim ve tehir yapılarının kullanımı üzerinde durarak bu yapının şiir dilindeki işlevlerini örneklerle analiz etmektedir. Neşe Çetinovalı Bay tarafından hazırlanan İbnü's-Serrâc'a Göre Arapça Sözdiziminde Takdim ve Tehir (el-Usûl Örneği) adlı tezi (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), nahiv geleneğinin önemli isimlerinden İbnü's-Serrâc'ın takdim-tehire yaklaşımını sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Ahmet Tekin'in Kur'ân-ı Kerim'de Takdim-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi adlı çalışması (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013),

Arap edebiyatında takdim ve tehir meselesi, klasik dönemden itibaren özellikle nahiv ve belâgat ilimlerinin ortak konusu olarak ele alınmıştır. Bu konuya teorik düzlemde yaklaşan önemli isimler arasında Fâtıma el-Bureykî[38], Mey Elyân el-Ahmer[39] ve Lutfî Ömer Ebu Bekir[40] bulunmaktadır.

Bu teorik yaklaşımların yanı sıra, takdim ve tehirin doğrudan Mütenebbî'nin şiiri bağlamında incelendiği bazı uygulamalı çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu bağlamda öne çıkan önemli çalışmalardan biri, Sâmir Hüseyin Nâsır ve İbrâhîm Sabr Muhammed tarafından kaleme alınmış olup, takdim ve tehirin estetik değerini ortaya koymak amacıyla özellikle fiil cümlelerinde mef'ûlün fâilden önce getirilmesi yapısı üzerine odaklanmaktadır.[41] Öte yandan, Ahlem Hamîde ve Hammâra Hayât, Mütenebbî'nin şiirinde takdim ve tehirin özellikle belâgat yönüyle işlevsel kullanımını ele almakta; bu sanatın söyleyiş güzelliğine, anlam yoğunluğuna ve şiirsel tesire nasıl katkı sağladığını incelemektedir.[42] Atıyye Abdülkādir ise, takdim ve tehiri gramer çerçevesinde anlamsal düzlemde değerlendirmekte ve Mütenebbî'nin beyitleri üzerinde karşılaştırmalı bir çözümleme sunmaktadır.[43] Ele aldığımız çalışmanın diğer araştırmalardan temel farkı, takdim ve tehir sanatını yalnızca biçimsel veya gramatikal bir mesele olarak değil, şiirde anlamı yönlendiren, Mütenebbî'nin ifade gücünü artıran ve cümle akışını dönüştüren işlevsel bir araç olarak ele almasıdır. Önceki çalışmalar genellikle yapısal düzeyde kalırken, bu makale takdim ve tehirin şiirsel bağlamda anlam üzerindeki etkisini, vurgunun inşasını ve dizelerin iç ahengiyle kurduğu ilişkiyi merkeze alarak daha bütüncül bir analiz sunmaktadır. Böylece, Mütenebbî'nin dilsel tercihlerinin şiirsel etkisini ortaya koyan özgün bir katkı sağlanmaktadır.

2. Mütenebbî'nin Şiirinde Takdim ve Tehir

Mütenebbî'nin şiirinde takdim ve tehir, klasik sözdizimi sınırlarını esneterek ifadeye derinlik ve çok katmanlılık kazandıran etkili bir unsurudur. Şair, bu yöntemle yalnızca kelimelerin dizilişini değiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda anlam dünyasını genişleterek şiirine özgün bir yapı kazandırmaktadır.

Mütenebbî'nin şiirinde kullanılan bu teknik, hem şairin duygu ve düşünce dünyasını şekillendirir hem de şiire anlatımsal bir canlılık kazandırarak dizelerdeki sözcükler arasında güçlü bir etkileşim oluşturur. Bununla birlikte Mütenebbî, şiir bağlamında kelimelerin sırasını değiştirerek dilin yapısına esneklik kazandırmakta, şiirin akışını ve uyumunu müzikal açıdan sağlamakta ve dizelerin iç ritmini ve melodisini etkileyerek kasidenin genel uyumunu artırmaya çalışmaktadır.

---

bu yapının Kur'an'daki örnekleri üzerinden anlamı nasıl etkilediğini sorgulamakta; aynı yazarın Kur'ân'da Takdîm-Te'hîr'in Gerekçeleri başlıklı makalesi ise bu anlatım biçimini belâgat, nahiv ve ulûmu'l-Kur'ân ekseninde değerlendirmektedir. Ayrıca, Safiye Alrefaai tarafından kaleme alınan Kur'an Kıssalarında Takdim ve Tehirin Delilleri ve Etkisi başlıklı makale, kıssa anlatımında bu dilsel yapının taşıdığı retorik işlevi örneklerle ele almaktadır.

[38] Bkz. Fâtıma el-Bureykî, "İşkâliyetu't-takdîm ve't-te'hîr fi'd-dirâseti'l-belâği et-türâsi", *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb 20/2* (2008), 255–317.

[39] Bkz. Mey Elyân el-Ahmer, *el-Takdîm ve't-te'hîr beyne'n-nahv ve'l-belâğa* (Beyrut: el-Câmiʿatu'l-Amrîkiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

[40] Bkz. Lutfî Ömer b. Şeyh Ebu Bekir, "Eseru't-takdîm ve't-te'hîr fi'l-maʿnâ ʿinde'n-nahviyyîn", *Mecelletu'l-Endelüs* 7/2 (2014), 49–81.

[41] Sâmir Hüseyin Nâsır – İbrâhîm Sabr Muhammed, "el-Kiyemü'l-cemâliyye li't-takdîm ve't-te'hîr fî şiʿri Ebî't-Tayyib el-Mütenebbî: dirâse fî uslûbi takdîmi'l-mefʿûli bih ʿale'l-fâil", *Mecelletu Külliyyetü't* -Âdâb *1/2* (Aralık 2010), 113–120.

[42] Ahlem Hamîde – Hammâra Hayât, *et-Takdîm ve't-te'hîr ve eseruhümâ'l-belâğî fi dîvâni'l-Mütenebbî* (Cezayir: Abdelhafid Boussof Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

[43] Atıyye Abdülkādir Mahros Atıyye, el-ʿUdûl bi't-takdîm ve't-te'hîr fi şiʿri'l-Mütenebbî: dirâse nahviyyetün delâliyyetün", *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb (*Nisan 2017), 187–228.

Mütenebbî'nin şiirinde takdim ve tehir üslubu, söz sanatlarını daha etkileyici hâle getirirken, şiirin yapısını dönüştürerek anlam katmanlarını derinleştirmekte ve okuyucuya farklı yorumlama imkanları sunmaktadır. Aynı zamanda, bu üslup şairin dil ustalığını ve sanatsal sezgisini yansıtan bilinçli bir tercih olarak öne çıkmaktadır. Nitekim şair, bu teknik sayesinde belirli kelimelere vurgu yaparak okuyucunun algısını yönlendirmekte ve şiirin etkileyiciliğini artırmaktadır.

Mütenebbî'nin şiirlerinde takdim ve tehir, yalnızca nahiv açısından bir gereklilikten ibaret değildir, şairin estetik ve düşünsel yaklaşımını ortaya koyan bilinçli bir sanat anlayışının göstergesidir. Mütenebbî'nin bu anlatım biçimini sistemli bir şekilde kullanması, onun dil üzerindeki hâkimiyetini gözler önüne seren belirgin bir özelliktir.

Genel olarak Mütenebbî, şiirlerinde estetik uyumu güçlendirmek, ritmik akışı sağlamak ve ifadeye etkileyicilik kazandırmak amacıyla takdim ve tehir yöntemine sıkça başvurmuştur. Bu yöntem, kelimelerin konumlandırılmasıyla şiirde anlam ve ahenk açısından güçlü bir bütünlük sağlanmaktadır. Mütenebbî'nin şiirlerinde takdim ve tehirin kullanımlarını şu başlıklar altında değerlendirebiliriz:

2.1. Fiil Cümlesinde Yapılan Takdim ve Tehir

Arapça cümle yapısında temel bileşenler, müsned (yüklem) ve müsnedün ileyh (özne) olarak tanımlanmaktadır. Fiil cümlelerinde müsned, fiilin kendisi olup; müsnedün ileyh ise fiili meydana getiren fâildir. Dolayısıyla, bir fiil cümlesinin en temel yapısı fiil ve fâilden meydana gelmektedir. Bu iki unsur, cümlenin iskeletini oluşturmakta ve anlamın temel taşıyıcıları olarak işlev görmektedir. Cümlede yer alan diğer unsurlar, yani mef'ûller, tâbiler, hâl ve temyîz gibi öğeler, temel bileşenlere ek olarak "fazlalık" kategorisinde değerlendirilmektedir. Ancak bu ögeler, cümlenin anlamını çeşitli biçimlerle şekillendirmekte ve belirginleştirmektedir. Örneğin, bir fiil cümlesine mef'ûl eklenmesi, ifadenin anlamını daha belirgin ve spesifik hâle getirirken, hâl veya temyîz gibi ögeler cümledeki anlamı daha ayrıntılı ve açıklayıcı bir düzeye taşımaktadır.[44] Mütenebbî'nin şiirinde fiil cümlesi düzeyinde takdim ve tehir şekillerini şu noktalarla açıklayabiliriz:

2.1.1. Mef'ûlün Fâilden Önce Gelmesi

Fiil cümlesinde temel sıralama, önce fiilin, ardından fâilin ve son olarak mef'ûlün gelmesi şeklindedir. Ancak bazı durumlarda bu düzen değişiklik gösterebilir. Sîbeveyhi, fiil cümlesinde mef'ûlün fâilden önce gelmesiyle ilgili olarak, Arapların önem atfetmek istedikleri unsuru öne aldıklarını belirtmiştir.[45] Bu duruma bir örnek olarak, Mütenebbî'nin Ebû Ali Hârûn b. Abdülaziz el-Evracî'yi övdüğü şiirinde geçen şu beyit verilebilir:

لَم تُسمَ يا هارونُ إِلّا بَعدَما اِق تَرَعَت وَنازَعَتِ اِسمَكَ الأَسماءُ [46]

Ey Hârûn, adın sana ancak isimler senin ismin için kura çekip yarıştıktan sonra verildi.

Bu beyitte, özellikle ikinci mısrada geçen نازَعَتِ اِسمَكَ الأَسماءُ ifadesi takdim ve tehir sanatının dikkat çekici bir örneğini sunmaktadır. Cümlede normal söz dizimi نَازَعَتِ الأَسْمَاءُ اِسْمَكَ (isimler senin ismini çekişti) şeklinde olmalıydı. Ancak şair burada mef'ûl olan اِسْمَكَ (senin ismin) kelimesini fail olan الأَسْمَاءُ (isimler) kelimesinden önce getirerek bir takdim gerçekleştirmiştir.

---

[44] Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2015), 266-267.
[45] Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/14-15.
[46] Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1983), 128.

Nahiv açısından bu tür bir takdim, Arapçada caiz sayılan söz dizimi değişikliklerinden biridir. Mef'ûlün failden önce gelmesi, dilbilgisel olarak mümkündür ancak cümledeki vurguyu ve dikkat merkezini değiştirir. Bu kullanımda اِسْمَكَ kelimesi, cümlede ön plana çıkarılarak şairin esas vurgulamak istediği unsur hâline gelmiştir. Bu tür bir yapı, sadece yapısal değil, aynı zamanda işlevsel bir tercihtir; çünkü muhatabın dikkatini doğrudan "isim" unsuruna yönlendirir.

Belâgat açısından bakıldığında, burada yapılan takdim, ihtimâm (önem verme) amacı taşımaktadır. Şair, maddî veya mecazî anlamda çok değerli olan ismi öne alarak onun yüceliğini vurgular. Ayrıca, isimlerin onu paylaşmak için birbiriyle yarıştığına dair benzetme, mısraya abartılı ama etkileyici bir anlam yoğunluğu katar. Takdim, bu anlamı daha da pekiştirerek, okuyucunun zihninde "ismine karşı duyulan rağbet" fikrini estetik biçimde yerleştirir.

2.1.2. Mef'ûlün Fiil ve Fâilden Önce Gelmesi

Mef'ûlün fiilden önce getirilmesi ya da sonra bırakılması, cümlenin anlam vurgusunu güçlendiren önemli bir yapı unsurudur. Arap dilinde, mef'ûlün fiilden önce ya da sonra yer alması, dil kurallarına uygun ve doğru bir kullanım olarak kabul edilir.[47] Mütenebbî'nin aşağıdaki beytinde bu teknik belirgin bir şekilde görülmektedir:

أَحُلماً نَرى أَم زَماناً جَديداً أَمِ الخَلقُ في شَخصِ حَيٍّ أُعيدا [48]

Bir hayal mi görüyoruz, yoksa bu yeni bir zaman mı? Yoksa yaratılış, yaşayan bir kişinin suretinde yeniden mi vücut buldu?

Bu beyitte, أحلماً kelimesi mef'ûl konumunda olup, normal kelime sıralaması أنرى حلماً (Bir rüya mı görüyoruz?) şeklinde olmalıdır. Ancak şair, mef'ûlü cümlenin başına getirerek anlamı belirginleştirmekte ve vurguyu güçlendirmektedir. Bu düzenleme, okuyucunun dikkatini doğrudan "bu bir rüya mı?" sorusuna yönlendirmekte ve beyitteki olağanüstü atmosferi pekiştirmektedir.

Beyitte uygulanan takdim ve tehir sanatı hem anlam derinliği sağlamakla hem de şiirin ritmik yapısını ve ahenk unsurlarını da desteklemektedir. Zira mef'ûlün öne alınması, ifadeye canlılık kazandırarak okuyucuda şaşkınlık ve hayranlık hissi uyandırmaktadır. Bu şekilde Mütenebbî, kelime sıralamasındaki bu bilinçli değişimle anlamı vurgulamaktadır.

2.2. İsim Cümlesinde Yapılan Takdim ve Tehir

İsim cümlesi, temel olarak mübtedâ ve haber olmak üzere iki ana unsurdan oluşur. Standart cümle yapısında mübtedâ önce, haber ise sonra gelir. Ancak bazı durumlarda bu sıralama değişebilir. Bunun üzerine mübtedâ, haberden sonra gelebilir. Bu değişiklik, kimi zaman anlam vurgusu sağlamak veya belli bir üslup oluşturmak amacıyla caiz olarak, kimi zaman ise nahiv kuralları gereği zorunlu olarak gerçekleşir.[49] Mütenebbi'nin şiirinde isim cümlesi düzeyinde takdim ve tehir yönlerini şu şekilde vurgulayabiliriz:

2.2.1. Haberin Sadâret Hakkına Sahip Olduğu İçin Mübtedâdan Önce Gelmesi

İsim cümlesinde eğer haber, sadâret hakkına sahip olan soru edatlarından biriyle gelirse, Arapçada zorunlu olarak mübtedâdan önce yer alır.[50] Bu kuralın edebî kullanımlarına örnek

[47] Abdurrahman el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv ve'l-imlâ ve't-terkîm* (Amman: Dâru'l-Menâhic, 2008), 31.
[48] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 133.
[49] Eymen Emîn Abdülğanî, *en-Nahvü'l-kâfî* (Kahire: Dâru't-Tevfîkiyye li't-Türâs, 2010), 1/244
[50] İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn

olarak, Mütenebbî'nin Menbic kabilesinin önde gelen isimlerinden Şucâ' b. Muhammed et-Tâî'yi övdüğü şiirinin şu beyti gösterilebilir:

الیَومَ عَهدُکُمُ فَأَینَ المَوعِدُ هَیهاتَ لَیسَ لِیَومِ عَهدِکُمُ غَدُ [51]

Bugün size dair bir söz var, peki nerede o buluşma yeri? Heyhat! O söz verdiğiniz günün artık bir yarını kalmadı.

Beyitte yer alan فَأَینَ المَوعِدُ ifadesinde, أینَ kelimesi haber konumunda olup, sadâret hakkına sahip olduğu için mübtedâ olan المَوعِدُ kelimesinden önce getirilmiştir. Bu yapı, okuyucunun dikkatini doğrudan "nerede?" sorusuna yönlendirerek, vurgunun buluşma yerine yapılmasını sağlamaktadır.

Belâgat açısından değerlendirildiğinde, şairin أینَ edatını öne alması, sevgiliyle kavuşma arzusunu ve buluşma yerini öğrenme konusundaki sabırsızlığını yansıtmaktadır. Soru edatının öncelikli olarak kullanılması, şairin belirsizlik içindeki heyecanını, beklentisini ve özlemini güçlendirmektedir. Eğer cümle المَوعِدُ أینَ şeklinde olsaydı, soru anlamı korunur ancak vurgu kaybolmuş olurdu.

Her ne kadar أینَ edatının cümlede öne alınması Arap grameri açısından doğal bir kullanım olsa da, Mütenebbî'nin فَأینَ المَوعِدُ ifadesindeki tercihi sıradan bir yer sorma edasını aşan bir anlam yoğunluğu taşımaktadır. Burada soru yalnızca bilgi edinme amacıyla değil, aynı zamanda gerçekleşmemiş bir buluşmanın, kaybolmuş bir vadenin ve sevgiliden alınamayan bir cevabın metaforik yansımasıdır. Şair, أینَ edatını öne alarak merakını değil, özlemini ve hayal kırıklığını ifade etmektedir. Bu soru edatı, bağlam içinde cevapsızlıkla birleşerek, söz konusu buluşmanın imkânsızlığına ve şairin duyduğu derin yalnızlığa işaret eder. Dolayısıyla bu kullanım, sadece dilbilgisel bir doğruluğun değil, aynı zamanda estetik ve duygusal bir derinliğin ürünüdür. Bu yönüyle Mütenebbî'nin ifadesi, gramer kurallarını şiirsel belâgat içinde anlam katmanlarına dönüştürme kabiliyetini göstermektedir.

2.2.2. Haberin Zarf Olmasından Dolayı Mübtedâdan Önce Gelmesi

İsim cümlesinde haberin mübtedâdan önce gelmesi gereken durumlardan biri, mübtedânın nekre, haberin ise zarf olmasıdır. Bu durumda, haberin cümle başında yer alması zorunludur.[52] Örnek:

سَلامُ الَّذِي فَوْقَ السَّمَاوَاتِ عَرْشُهُ تُخَصُّ بِهِ یَا خَیْرَ مَاشٍ عَلَى الْأَرْضِ [53]

Arşı göklerin üstünde olan (yüce) Zât'ın selâmı, sana tahsis edilmiştir, ey yeryüzünde yürüyenlerin en hayırlısı!"

Bu beyitte فَوْقَ السَّمَاوَاتِ عَرْشُهُ ifadesi, Arapça cümle düzenine göre haber (ظرف مكاني) olan فوق ifadesinin, mübteda (özne) olan عرشه kelimesinden önce gelmesiyle oluşan bir takdim örneğidir. Cümle düz mantıkla عرشه فوق السماوات (O'nun arşı göklerin üstündedir) şeklinde kurulabilirdi. Ancak Mütenebbî burada zarfı öne alarak mübtedayı geciktirmiş ve böylece haber ögesini öne çıkararak olağan cümle düzenini bilerek bozmuştur.

Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1432/2011),136; Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 2010), 126.

[51] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 47.

[52] İbn Hişâm, *Şerhu katri'n-nedâ*, 136.

[53] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 157.

Bu nahvî yapı, Arapçada caiz olan ve anlam kaybına yol açmayan bir dizim şeklidir. Ancak söz dizimindeki bu değişiklik, yalnızca gramer açısından değil, anlam hiyerarşisi ve edebî vurgu açısından da oldukça anlamlıdır. Özellikle belâgat yönünden değerlendirildiğinde, şairin فوق السماوات (göklerin üstünde) ifadesini öne alması, ihtimâm yani önem ve yüceltme amacı taşımaktadır. Çünkü burada selâm, yüceliği anlatılan bir Zât'tan gelmektedir ve bu yücelik ilk olarak O'nun arşının göklerin de ötesinde olduğunu belirtmekle vurgulanmaktadır.

Bu şekilde mekânın yüksekliği, Allah'ın kudreti ve selâmın değeri ön plana çıkarılmış olur. "Arşı" kelimesinin sona bırakılması ise onun, o yüksekliğin ve ululuğun bir uzantısı olarak algılanmasını sağlar. Böylece anlamın inşasında dikey bir vurgu (yükseklik-imajı) kurulmuş olur. Bu da muhatapta hem saygı hem de hayranlık duygusu oluşturur.

2.2.3. Hasr Sebebiyle Mübtedânın Haberden Önce Gelmesi

Edebî bir terim olarak "hasr", bir kelimenin, belirli bir yapı aracılığıyla başka unsurlar dışında yalnızca bir unsura özgülenmesi ve anlamın ona tahsis edilmesi anlamına gelir.[54] Nahivde mübtedâ, habere hasr edildiğinde, yani anlam yalnızca haberle tahsis edildiğinde, mübtedânın cümlede zorunlu olarak önce gelmesi gerekir. Bu tür bir tahsis (kasr/hasr) genellikle إِنَّمَا ve إِلَّا edatları kullanılarak sağlanır.[55] Örnek:

وَمَا الْمَوْتُ إِلَّا سَارِقٌ دَقَّ شَخْصُهُ يَصُولُ بِلا كَفٍّ وَيَسْعَى بِلا رِجْلِ [56]

Ölüm, ancak ince yapılı bir hırsızdır; eli olmadan saldırır, ayağı olmadan yürür.

Söz edilen şiirde, وما الموت إلا سارق ifadesinde takdim ve tehir sanatı kullanılmıştır. Cümle, mübtedâ الموت ve haber سارق olmak üzere iki temel unsurdan oluşan bir isim cümlesidir. Burada ما... إلا kalıbıyla hasr (tahsis) yapılmıştır; yani, ölümün yalnızca "hırsız" olarak tanımlandığı ve başka bir sıfatı kabul etmediği ifade edilmiştir.

Yukarıdaki şiirde belâgî açıdan takdim edilen kelime, cümlenin odağını doğrudan "ölüm" kavramına yöneltir. Bu vurgu, okuyucunun zihninde ölümün "hırsızlık" benzetmesiyle derin bir iz bırakmasını sağlar. Mübtedânın haberden önce getirilmesi, anlamı sınırlandırarak güçlü bir kesinlik duygusu yaratır. Bu, okuyucuda ölümün kaçınılmaz ve ani doğasını kavrama konusunda derin bir farkındalık oluşturur.

2.3. Nevâsih Sebebiyle Yapılan Takdim ve Tehir

Nevâsih, cümlede mübtedâ ve haberin başına gelerek onların irâbında değişiklik yapan unsurlardır. كَانَ ve benzeri edatlar mübtedâyı merfû, haberi ise mansûb yaparken; إِنَّ ve benzeri edatlar mübtedâyı mansûb, haberi ise merfû hâle getirir. Bunun yanında, ظَنَّ ve benzeri fiiller hem mübtedâyı hem de haberi mansûb yaparak anlam üzerinde farklı bir etki oluşturur.[57] Nevâsih sebebiyle yapılan takdim ve tehiri şu noktalar üzerinden gösterebiliriz:

2.3.1. كَانَ'nin Haberi İsminden Önce Gelmesi

Arapçada nevâsih edatlarının en önemlilerinden biri olan كَانَ, nakıs bir fiil olarak cümlenin başında yer alır ve mübtedâ ile haber üzerinde belirli bir etki oluşturur. Bu fiil, mübtedâyı merfû bırakırken, haberi mansûb yapar. Genel kural olarak, كَانَ'nın ismi önce, haberi ise sonra gelir.

[54] İsmail Durumuş, "Hasr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları,1997), 16/392.
[55] Hafnî Nâsıf, Mahmûd Diyâb vd., *ed-Dürûsü'n-nahviyye* (Kuveyt: Dâru İlâfî'd-Devliyye, 2006), 351.
[56] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 280.
[57] İbn Hişâm, *Şerhu katri'n-nedâ*, 139.

Ancak, belirli kurallar doğrultusunda, bazı durumlarda haberin takdim edilmesi zorunludur. Bu zorunluluk, özellikle كَانَ'nın isminin belirsiz (nekra) olup herhangi bir tahsis unsuru taşımadığı ve haberin harf-i cerli bir tamlama veya zarf şeklinde geldiği durumlarda ortaya çıkar.[58] Mütenebbî'nin aşağıdaki beyit, söz konusu kurala uygun bir örnek teşkil etmektedir:

وَشَكِيَّتي فَقدُ السَّقامِ لِأَنَّهُ قَد كانَ لَمَّا كانَ لي أَعضاءُ [59]

Şu anda şikâyetim, hastalığın olmamasından kaynaklanıyor, çünkü hastalıklar ancak organlarım var olduğunda ortaya çıkabilir.

Şair, قد كان لما لي أعضاء ifadesinde takdim ve tehir sanatını kullanarak, nakıs fiilinin haberini isminden önce zikretmektedir. Nahiv açısından bu üslup, cümlenin açık ve anlaşılır olmasını sağlamak adına gereklidir. Eğer isim öne alınarak أعضاء قد كان لما لي şeklinde bir sıralama kullanılsaydı, cümlenin anlamı belirsizleşecek ve bağlam içindeki mantıksal akış zayıflayacaktı. Dolayısıyla, haberin önce getirilmesi, hem nahiv hem de anlamsal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belâgat açısından değerlendirildiğinde, buradaki takdim ve tehir sanatı, şairin anlatımına derinlik kazandırmakta ve duygusal etkiyi artırmaktadır. Çünkü كَانَ'nın haberinin önce getirilmesi, okuyucunun dikkatini ana fikre yönlendirerek, anlatılmak istenen düşüncenin belirlemesini sağlamaktadır. Özellikle şair, organlarının varlığını değil, artık onları hissedemeyecek bir hâle gelişini ön plana çıkarmaktadır. Bu yapı, yalnızca fiziksel bir durumun ifadesi olmanın ötesinde, derin bir psikolojik anlam içermekte ve bireyin yaşadığı içsel dönüşümü yansıtmaktadır.

2.3.2. لَيْسَ'nin Haberi İsminden Önce Gelmesi

Nevâsih edatlarından لَيْسَ , كَانَ'ın benzerlerinden biri olup, cümlede mübtedâ ve haberin başına gelerek mübtedâyı merfû, haberi ise mansûb kılmaktadır. Genel kaideye göre لَيْسَ'ın ismi başta, haberi ise sonra gelmektedir. Ancak bazı nahiv âlimleri, bu edatın haberinin mübtedâdan önce getirilmesini caiz görmüştür.[60] Örneğin, Şair aşağıdaki beyitte Seyfüddevle'yi öven sözlerini güçlü bir vurguyla ifade etmektedir:

لَيْسَ إِلَّاكَ يَا عَلِيُّ هُمَامٌ سَيْفُهُ دُونَ عِرْضِهِ مَسْلُولُ [61]

Senin dışında, ey Ali, hiçbir yiğit yoktur ki kılıcı namusunu korumak için kınından çekilmiş olsun.

Yukarıdaki mısrada, ليس إلاك يا علي همام ifadesinde takdim ve tehir sanatı dikkat çekmektedir. Şair, normalde ليس 'ın ismi olan همام kelimesini önce getirmesi gerekirken, إلاك kelimesini ليس 'ın haberi konumunda öne almıştır. Bu, Arap nahvinde hasr oluşturmak için kullanılan bir yöntemdir. Böylece, mısrada yer alan anlam, yalnızca Ali'nin gerçek bir yiğit olduğu fikri üzerine kurulmuştur. Yani, şair şecaati sadece ona özgü kılmaktadır.

Belâgat açısından ise bu sanat, öne alınan إلاك kelimesiyle okuyucunun dikkatini hasredilen ana fikrine hazırlamaktır. Bu takdim, muhatap üzerinde merak uyandırarak mısranın devamını daha etkileyici hâle getirmekte ve şairin övgüsünü daha beliğ kılmaktadır. Bu sanat, şiirin

---

[58] İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-a'ârîb,* thk. Berekât Yûsuf Hebbûd (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts), 2/216.
[59] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 125-126- 129.
[60] İbn 'Akîl, Abdullâh b. Abdurrahman el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Mahmud Mustafa Halâvî (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1416/1996), 1/277-278.
[61] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 431.

anlamına derinlik katmaktadır. Nitekim şair, Ali'nin şecaatini onu tanımlayan bir özellik olarak sunmakla birlikte, onu diğer tüm hükümdarlardan ayırarak yüceltmektedir. Böylece okuyucunun zihninde Ali, gerçek cesaretin ve onuru korumanın tek temsilcisi olarak tanımlamaktadır.

2.3.3. إنَّ'nin Haberi İsminden Önce Gelmesi

إنَّ ve benzeri edatlar, nevâsih edatlarından olarak cümlede mübtedâ ve haberin sırasını etkileyen unsurlardır. Bu edatlar, bazen haberin cevâzen mübtedâdan önce gelmesine, bazen de zorunlu olarak haberin öncelikli olmasına neden olabilir. إنَّ ve türevlerinin haberinin zorunlu olarak mübtedâdan önce geldiği durumlar, özellikle haberin şibh-i cümle (harf-i cer ile ismi mecrûr veya zarf) olduğu ve mübtedânın nekre olduğu hâllerdir.[62] Bu kurala örnek olarak, Mütenebbî'nin Nevruz dolayısıyla İran'da İbnü'l-Amîd'i överken kullandığı bir beyitte, haberin öncelikli olmasına dikkat çekmiştir:

إنَّ في المَوجِ لِلغَريقِ لَعُذراً واضِحاً أَن يَفوتَهُ تَعدادُه [63]

Kuşkusuz, denizde boğulan bir kişinin dalgaları sayamamasının açık bir nedeni vardır.

Zikredilen beyitte Mütenebbî takdim ve tehir sanatını ustalıkla kullanmıştır. Bu sanat, özellikle إنَّ في المَوجِ لِلغَريقِ لَعُذراً ifadesinde görülmektedir. Nahiv açısından bakıldığında, إنَّ edatının haberi olan في الموج ifadesi, ismi olan لَعُذراً kelimesinden önce getirilmiştir. Bunun nedeni, haberi oluşturan unsurun şibh-i cümle olmasıdır.

Belâgat açısından değerlendirildiğinde, bu takdim, haberin taşıdığı anlamın tahsis edilmesini sağlamaktadır. Şair, övdüğü kişinin üstün niteliklerini anlatmanın zorluğunu ifade etmekte ve bunu boğulmakta olan bir insanın denizdeki dalgaları sayamamasına benzetmektedir. Eğer haber yer değiştirilmeden, standart bir cümle düzeninde ifade edilseydi, anlam sıradan bir bildirim şeklinde kalırdı. Ancak haberin öne alınmasıyla birlikte, okuyucunun dikkati doğrudan özrün haklılığına çekilmiş ve anlatım daha etkileyici hâle gelmektedir.

2.3.4. كَادَ Fiilinin Haberi İsminden Önce Gelmesi

Arapça'da كَادَ ve onunla aynı grupta yer alan أَوْشَكَ ve كَرُبَ gibi mukârabe fiilleri, nevâsih edatları arasında yer alırlar. Bu tür fiiler, eylemin gerçekleşmeye yakın olduğunu ifade ederler. Bu fiillerin haberi, genellikle muzari fiille başlayan bir fiil cümlesi şeklinde gelir. Ayrıca, nahiv kuralları gereğince bu fiillerin haberi, isimden sonra getirilmek zorundadır.[64] Ancak, bazı şiirsel kullanımlarda takdim ve tehir sanatı aracılığıyla bu düzen değiştirilebilir. Nitekim, Mütenebbî, çocukluk yıllarında söylediği şu mısrada bu yöntemi kullanmıştır:

غَابَ الْأَمِيرُ فَغَابَ الْخَيْرُ عَنْ بَلَدٍ كَادَتْ لِفَقْدِ اسْمِهِ تَبْكِي مَنَابِرُهُ [65]

Emir ayrıldı, böylece iyilik de o beldeden kayboldu. Onun adının anılmamasıyla minberler neredeyse ağlayacaktı.

Yukarıdaki dizede şair, كَادَتْ لِفَقْدِ اسْمِهِ تَبْكِي مَنَابِرُهُ ifadesinde takdim ve tehir sanatını uygulamıştır. Bu ifadede fiil cümlesi şeklinde gelen تبكي, كادت'ın haberidir ve kurallara göre كادت'ın ismi olan مَنَابِرُ kelimesinden sonra getirilmelidir. Ancak, şair bu haberi önce alarak ifadeye güçlü

[62] Abdülğanî, *en-Nahvü'l-kâfî*, 1/342.
[63] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 527, 529-530.
[64] er-Râcihî, et-Tatbîku'n-nahvî, 126; el-Ğalâyînî, Câmi'u'd-dürûsi'l-'Arabiyye, 2/371.
[65] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 42.

bir vurgu katmıştır. Arapçada bu tür bir takdim caiz görülmüştür. Çünkü bu kullanım, özellikle anlamı pekiştirmek ve ahengi güçlendirmek için tercih edilir.

Belâgat açısından bakıldığında, şairin bu tercihi, şiirin ritmik yapısını koruyarak dizenin estetik değerini yükseltmiştir. Ayrıca, minberlerin ağlaması düşüncesini merkeze alarak, halkın emir için duyduğu derin üzüntüyü ifade etmiştir.

Bu takdim ve tehir, beyitte duygusal yoğunluğu artırarak, emirinin kaybının sadece insanlar değil, kutsal mekânlar ve semboller üzerinde de derin bir etki bıraktığını hissettirmiştir. Böylece okuyucu, sadece bir yöneticinin kaybını değil, onun adının dahi unutulmasının toplum üzerindeki manevi yıkımını da içselleştirmiştir.

2.4. Amel Eden لا'nın Haberi İsminden Önce Gelmesi

Arap dilinde olumsuzluk edatları arasında yer alan مَا ve لا, Hicâz lehçesinde لَيْسَ gibi amel ederken, Benî Temîm lehçesinde لَيْسَ gibi amel etmeksizin yalnızca olumsuzluk anlamı taşır. Bu edatların لَيْسَ gibi amel edebilmeleri için, kendilerinden sonra gelen isim ve haberin nekre olmaları ve haberin, ismin ardından gelmesi gerekmektedir. Ancak haber, şibh-i cümle olduğunda لا, hem لَيْسَ gibi amel edebilir hem de sadece olumsuzluk anlamı ifade eden bir yapı şeklinde kullanılabilir.[66] Mütenebbî'nin şu beytinde bu yapı açık bir şekilde görülmektedir:

وَمَا لِكَلَامِ النَّاسِ فِيمَا يُرِيبُنِي أُصُولٌ وَلَا لِقَائِلِيهِ أُصُولُ [67]

Beni şüpheye düşüren konularda insanların sözlerinin ne bir temeli vardır, ne de o sözleri söyleyenlerin bir dayanağı bulunmaktadır.

Mütenebbî, bu beyitte düşmanlarının kendisi hakkında söylediklerinin asılsız olduğunu öne sürmek için ولا للقائليه أصولُ ifadesinde takdim ve tehir sanatını kullanmıştır. Burada şibh-i cümle olan لقائليه kelimesi لا'nın haberi olup, أصولُ kelimesi ise ismidir. Kurallara göre haberin ismin ardından gelmesi gerekirken, şair bu düzeni değiştirerek haberi öne almıştır. Bu kullanımın iki temel gerekçesi bulunmaktadır. İlk olarak, haberin öne alınması, anlamın vurgusunu güçlendirerek muhatabın zihninde kalıcı bir iz bırakmasını sağlamaktadır. Böylece, şair düşmanlarının sözlerinin asılsız olduğunu belirtmekle beraber, bu kişilerin kendilerinin de güvenilir bir kökene sahip olmadıklarını savunmaktadır. İkinci olarak, bu kelime sıralaması, beytin ritmik yapısını koruyarak metnin müzik açısından uyumunu desteklemektedir. Eğer cümle geleneksel sözdizimi kurallarına göre yapılsaydı, anlamın etkisi azalacak ve şiirin ritmik uyumu bozulacaktı. Dolayısıyla, şairin takdim ve tehir sanatını kullanması hem semantik hem de fonetik açıdan metne estetik bir katkı sağlamaktadır.

Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinde ise, لَيْسَ gibi amel eden ما için bir örnek gösterebiliriz:

يُبِنَّ لِيَ البَدرَ الَّذي لا أُريدُهُ وَيُخفينَ بَدراً ما إِلَيهِ سَبيلُ [68]

Onlar, gökyüzündeki istemediğim dolunayı bana gösteriyorlar, oysa ulaşamadığım o dolunayı (sevgiliyi) benden saklıyorlar.

Mütenebbî'nin bu dizesinde takdim ve tehir sanatı, hem nahiv hem de edebî açısından dikkate değer bir yapı sergilemektedir. Şair, ما إليه سبيل ifadesinde ما'nın haberini oluşturan إليه kelimesini öne alarak, ardından cümlenin ismi olan سبيل kelimesini getirmiştir. Şairin bu üslup

[66] er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, 49-50.
[67] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 360.
[68] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 355.

tercihi, sevgiliye ulaşmanın imkânsızlığını belirlemek için bilinçli bir şekilde yapılmıştır. إليه kelimesinin öne çıkarılması, ulaşılmaz olana duyulan özlemi daha belirgin bir biçimde ifade etmekte; böylece okuyucunun dikkatini bu hissiyatın merkezine yönlendirmektedir. Eğer sözdizimi geleneksel yapıda korunmuş olsaydı, bu vurgu yeterince güçlü olmayacak, dolayısıyla beytin sanatsal değeri zayıflayacaktı. Ayrıca bu yapı, yalnızca semantik bir zenginlik sunmakla kalmayıp, beytin ritmik ahengini ve melodik yapısını da kuvvet vermektedir. Böylece Mütenebbî, dilin gramer kurallarını estetik bir biçimde dönüştürerek, şiirine sanatsal değer kazandırmıştır.

2.5. İstisna Düzeyinde Yapılan Takdim ve Tehir

Arap dilinde istisna, genel bir hükümden belirli bir unsuru ayırma işlemi olarak tanımlanır ve حاش – عدا – خلا – سوى – غير – إلا gibi edatlarla gerçekleştirilir. İstisna yapısının temel unsurları; genel hükmü ifade eden müstesnâ minh, bu hükümden bir unsuru ayıran istisna edatı ve hariç tutulan müstesnâ öğesidir. Bu sıraya bağlı kalmak kural olmakla birlikte, anlamın vurgusunu artırmak ve ifadeye estetik bir boyut kazandırmak amacıyla zaman zaman müstesnânın öne alınması mümkündür.[69] Mütenebbî'nin aşağıdaki şiiri, bu üslubun bir örneğini sunar:

وَإِنَّكَ لَلْمَشْكُورُ فِي كُلِّ حَالَةٍ وَلَوْ لَمْ يَكُنْ إِلَّا الْبَشَاشَةَ رِفْدُهُ [70]

Her durumda sen övülmeye layıksın; ihsanın sadece bir tebessüm olsa bile.

Yukarıdaki mısrada Mütenebbî, إلا البِشَاشَةَ رِفْدُهُ cümlesinde, müstesnâ olan البِشَاشَةَ öğesini, müstesnâ min olan رِفْدُهُ öğesinden önce getirerek istisna üslubuna dayanan bir takdim ve tehir sanatına başvurmuştur. Nahiv kurallarına göre, anlama vurgu yapmak maksadıyla bu tür kullanım caizdir.

Belâgat açısından takdim edilen ifade, şairin tebessümü, maddi yardımdan çok daha üstün bir değer olarak öne çıkarmak amacıyla yer değiştirmiştir. Şair, takdim ve tehir sanatını kullanarak tebessümü maddi yardımlardan daha üstün bir mertebeye yükseltmiş ve onu insanın sunabileceği en yüce erdem olarak öne çıkarmıştır. Bu sanatsal tercih, basit ama etkili bir insanî değer olan gülümsemenin etkisini ortaya koymuştur. Takdim ve tehire dayanan bu yaklaşım, bir yandan toplumsal değerlerin estetik biçimde şiire nasıl aktarıldığını yansıtmış, diğer yandan şiirin ritmik dokusunu da desteklemiştir.

2.6. Şart Cümlesinde Cevabın Edat ve Fiilden Önce Gelmesi

Şart cümlesinin temel düzeninde, şart edatı ilk sırada yer alır, ardından şart fiili ve şartın cevabı gelir. Bunun nedeni, şart edatının cümlede sadârete sahip olması ve şart cevabının genel olarak cümlenin tamamlanmasını sağlayan unsur olmasıdır. Ancak, şart fiili mazi olduğunda, şartın cevabının edat ve fiilden önce gelmesi mümkündür.[71] Örnek:

وما انتفاعُ أخي الدُّنيا بناظرِهِ إذا استَوَت عندَهُ الأنوارُ والظُّلَمُ[72]

Dünya ehli olan kişinin gözünün ne faydası vardır ki, eğer aydınlıkla karanlık onun nazarında eşitse.

---

[69] Durmuş, "İstisna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/390; Fadıl Sâlih es-Samerrâî, *Meani'n-nahv* (Amman: Dâru'l-Fikr, 2000), 2/246; Ebû'l-Abbâs el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/397; İbn Hişâm, *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1415/1995), 284.

[70] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 457.

[71] el-Müberred, *el-Muktedab*, 2/66.

[72] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 332.

Mütenebbî'nin bu beyti, Arap şiirinde sıkça kullanılan edebî bir teknik olan takdim ve tehir yönteminin bir örneğidir. Şair, burada dil ve anlam katmanlarını ustalıkla birleştirmiştir. Çünkü beyitte, şart cümlesinin cevabı olan وما انتفاع أخي الدنيا بناظرِهِ ifadesi, şart edatı ve fiili olan إذا استوت ifadesinden önce gelerek Arapçadaki alışılmış cümle düzeninin dışına çıkmaktadır.

Mütenebbî, takdim ve tehir yöntemiyle hem anlamı vurgulamak hem de şiirin ahenk ve kafiye düzenini korumayı amaçlamıştır. Özellikle cevap kısmının öne alınması, "bakar kör" olma durumunu ifade etmekte ve bu düşünceyi okuyucunun zihninde yerleştirmektedir. Şair, burada insanın nur ile karanlığı, hakikat ile batılı, doğru ile yanlışı ayırt etme yeteneğinin önemine dair felsefî bir mesaj da iletmektedir.

2.7. Temyîz Düzeyinde Takdim ve Tehir

Arap dilinde temyîz, cümledeki anlam belirsizliğini ortadan kaldıran önemli bir nahiv unsurudur. Temyîzin temel işlevi, kendisinden önce gelen ifadenin taşıdığı kapalılığı gidermek ve anlamı netleştirmektir. Bu nedenle, bir cümlenin temyîz aracılığıyla açıklığa kavuşabilmesi için, öncelikle ifade edilen unsurda bir belirsizliğin mevcut olması gerekir. Nahiv kurallarına göre, temyîzin açıklama görevini üstlendiği kelime veya kavramdan önce yer alması, anlam bütünlüğünü ve mantıksal sıralamayı zedeleyebileceği için uygun görülmez. Zira bir ifadenin açıklığa kavuşturulabilmesi, öncelikle onun meçhul veya müphem olmasına bağlıdır. Bu bağlamda temyîzin, açıklanacak unsurdan sonra gelmesi bir zorunluluk arz etmektedir.[73] Mütenebbî'nin şu beyti, temyîz yoluyla gerçekleştirilen takdim ve tehire dair bir örnek teşkil etmektedir:

كَفى بِكَ داءً أَن تَرى المَوتَ شافِيا وَحَسبُ المَنايا أَن يَكُنَّ أَمانِيا [74]

Ölümü şifa olarak görmen, hastalık olarak sana yeterlidir, ölümün emel olması da manidardır.

Beytin ilk dizesinde yer alan داءً kelimesi, temyîz konumunda olup nahiv açısından bir açıklama işlevi görmektedir. Beytin başında yer alan كَفى بِكَ ifadesi, anlam bakımından belirsiz, eksik ve yoruma açık bir yapı arz etmektedir. Bu belirsizlik, temyîzin sonraya bırakılmasıyla ortadan kalkmakta ve ifadenin bütünlüğü sağlanmaktadır. Mütenebbî'nin burada uyguladığı takdim ve tehir sanatı, beytin belâgatini önemli ölçüde güçlendirmiştir. Özellikle داءً kelimesinin tehir edilmesi, şiirsel metnin dramatik tesirini artırarak okuyucuda bir duygusal bir yankı uyandırmaktadır. Zira şair, "ölümü şifa olarak görmek" gibi sarsıcı bir düşünceyi dile getirmekte, ardından bu durumun bir "hastalık" olarak tanımlanmasıyla trajik bir tablo ortaya koymaktadır.

2.8. Vasıf İçeren Kelimelerin Mâmullerinden Sonra Gelmesi

Vasıf bildiren kelimeler arasında ism-i fâil, ism-i mef'ûl, ism-i tafdîl ve sıfat-ı müşebbehe gibi yapılar yer alır. Bu kelimeler, türetildikleri fiiller gibi âmil olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle, cümledeki mâmulleri fâil, temyîz veya muzâfun ileyh konumunda bulunur ve genellikle kendilerinden önce gelemez. Ancak, bu kurala istisna olarak, masdar ve sıfat-ı müşebbehenin mâmulleri mutlaka kendilerinden sonra gelirken, ism-i fâilin mâmulünün öne geçmesi mümkündür. Bunun sebebi, ism-i fâilin fiil gibi amel edebilme özelliğine sahip olmasıdır.[75] Vasıf

[73] er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, 296; İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Abdülhüseyin el-Fetelî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1996), 2/229, Abdülğanî, *en-Nahvü'l-kâfî*, 2/86.
[74] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 441.
[75] el-Müberred, *el-Muktedab*, 4/156; İbn Hişâm, *Şerhu katri'n-nedâ*, 304-305.

içeren kelimelerin mâmullerinden sonra gelmesiyle ilgili örnekler şu başlıklar üzerinden gösterebiliriz:

2.8.1. İsm-i Fâilin Mâmulü Kendisinden Önce Gelmesi

Arapça nahiv kurallarına göre ism-i fâil, fiil gibi amel eden bir vasıf olup genellikle kendi mâmulünden önce yer alır. Ancak bazı durumlarda, sözdizimsel vurguyu artırmak veya anlamı güçlendirmek amacıyla ism-i fâilin mâmulü cümlede daha önce gelebilir.[76] Örnek:

وَلَمَّا رَأَيْتُ النَّاسَ دُونَ مَحَلِّهِ تَيَقَّنْتُ أَنَّ الدَّهْرَ لِلنَّاسِ نَاقِدُ[77]

İnsanların onun makamına erişemediğini gördüğümde, feleğin insanlar için bir eleştirmen olduğundan emin oldum.

Bahsedilen beyitte ism-i fâilin mâmulünün öne alınması, Arapça nahivde anlam katmanlarını belirginleştiren ve ifadeye özgün bir yapı kazandıran bir sanattır. Şair, ism-i fâilin mâmulü olan للناس ifadesini öne çıkararak ona vurgu yapmış, buna karşılık ism-i fâil olan ناقد kelimesini sonraya bırakarak feleğin insanlara yönelik eleştirel tavrını ön plana çıkarmıştır. Bu düzenleme, okuyucuda merak uyandırarak anlamın etkili bir şekilde iletilmesini sağlamıştır. Böylece, feleğin insanları nasıl değerlendirdiği konusunda verilen mesaj pekiştirmiştir, okuyucu son kelimeye kadar yönlendirilerek anlamın etkisi artırılmıştır. Ayrıca, bu takdim ve tehir uygulaması, beytin veznine uyum sağlamak amacıyla da tercih edilmiştir.

2.8.2. İsm -i Mef'ûlun Mâmulü Kendisinden Önce Gelmesi

Nahiv âlimlerine göre, ism-i fâile uygulanan kurallar ism-i mef'ûl için de geçerlidir. Çünkü her ikisi de aynı gramer kategorisine ait olup benzer yapısal özelliklere sahiptir. İsm-i mef'ûl, ism-i fâil gibi fiilinin anlamını taşır ve aynı şekilde amel eder. Ayrıca, harf ve hareke sayısı bakımından da fiiline benzerlik gösterir. Dolayısıyla, ism-i fâilin taşıdığı takdim ve tehir açısından hükümler, ism-i mef'ûl için de geçerlidir. Mütenebbî'nin şu beytinde bu yapı açık bir şekilde gözlemlenebilir:

أَلبابُنا بِجَمالِهِ مَبهورَةٌ وَسَحابُنا بِنَوالِهِ مَفضوحُ [78]

Akıllarımız onun güzelliği karşısında büyülenmiş, bulutlarımız ise cömertliği karşısında mahcup kalmıştır.

Mütenebbî, söz edilen mısrada takdim ve tehir sanatına başvurmuştur. İlk mısrada ism-i mef'ûl olan مبهورة kelimesi, mâmulü olan بجماله ifadesinden sonra gelerek anlamın aşamalı şekilde açığa çıkmasını sağlamıştır. Bu yerleşim, okuyucunun dikkatini önce güzelliğin etkisine çekmiş, ardından bu etkinin bir hayranlık hâliyle sonuçlandığını vurgulamıştır.

İkinci mısrada ise aynı kural izlenmiştir. İsm-i mef'ûl konumundaki مفضوح kelimesinin mâmulü olan بنواله ifadesinin önce gelmesi, öncelikle şairin cömertlik kavramını ön plana çıkarmış, ardından bu cömertliğin doğurduğu mahcubiyet duygusu ifade edilmiştir. Bu teknik, anlamın kademe kademe gelişmesini sağlarken, okuyucu üzerinde bir beklenti ve merak unsuru oluşturmaktadır.

Ayrıca bu tür bir yerleşim, beyitte belâgat açıdan bir denge kurmaktadır. Mâmulün öne alınması, vurgu ve dikkat dağılımını belirleyerek okuyucunun metnin anlamını daha yoğun bir

---

[76] el-Birgivî, Zeynüddîn Muhammed, *Mecmû'atü'n-Nahv 'Avâmil-İzhâr-Kâfiye*, haz. İsmail Çelik, Ensar Aslan vd. (İstanbul: Şifa Yayınevi, 1420/2010), 152.
[77] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 319.
[78] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 68.

şekilde tecrübe etmesine imkân tanımaktadır. Aynı zamanda, bu yapı beyitteki vezinle uyum içinde çalışarak hem anlam hem de içerik açısından ahenkli bir bütünlük sağlar.

2.9. Hâlin Sâhibü'l-Hâleden Önce Gelmesi

Arap gramerinde genel kural, sâhibü'l-hâlin hâlden önce gelmesi yönündedir. Ancak aşağıdaki beyitte olduğu gibi, eğer sâhibü'l-hâl kelimesi bir zamir barındırıyorsa ve bu zamirin hâle dönüşü belirsizlik yaratabilecekse, anlamın açık ve net kalması için hâlin zorunlu olarak öne alınması gerekmektedir.[79] Mütenebbî'nin Seyfüddevle'yi övdüğü kasidesinde, kendisine bir kara at ile bir cariye hediye edilmesinin ardından söylediği aşağıdaki beyitte, hâlin sâhibü'l-hâleden önce gelmesi, takdim ve tehir sanatının bir örneğidir:

مُلَاقِيَةً نَوَاصِيهَا الْمَنَايَا مُعَوَّدَةً فَوَارِسُهَا الْعِنَاقَا [80]

Alnındaki perçemleri ölümle buluşan, savaşçılarının kucaklaşmaya alıştığı atlar.

Bu beyitte Mütenebbî, takdim ve tehir sanatını ustalıkla kullanarak anlamı daha açık bir hâle getirmiştir. İlk mısrada yer alan ملاقية kelimesi hâl olup, kendisinden sonra gelen نواصيها kelimesine, yani sâhibü'l-hâle takdim edilmiştir. Aynı yapının ikinci mısrada da tekrarlandığı görülmektedir; burada معودة kelimesi hâl olarak kullanılmış ve فوارسها sâhibü'l-hâl olarak hâlden önce gelmesi gerekirken, nahiv açısından zorunlu bir takdim uygulanarak hâlden sonraya bırakılmıştır.

Belâgat yönünden şiire bakıldığında, takdim ve tehirin çok güçlü bir tesir yarattığı görülmektedir. Zira ملاقية نواصيها المنايا cümlesinde, atların ölümle yüzleşmesinin sıradan bir olay olmadığı, onların bizzat ölümle yüzleşmeye yazgılı olduğu ifade edilmektedir.

Benzer bir yapı, ikinci mısrada da görülmektedir. معودة فوارسها العناق ifadesinde, sadece savaşçıların düşmanla kucaklaşmaya alışık olduğu belirtilmekle kalmamakta, aynı zamanda atların onları bu duruma alıştırdığı gösterilmektedir. Bu üslup tercihi, atları sadece bir savaş aracı olmaktan ziyade, savaşçının cesaretini ve ruhunu şekillendiren bir öge olarak konumlandırmaktadır. Böylece atlar, pasif bir varlık olmaktan çıkarılarak savaşın ayrılmaz bir parçası hâline getirilmektedir.

Yukarıdaki şiirde takdim ve tehir, ihtimam oluşturarak, okuyucunun zihninde daha güçlü bir sahne oluşmasını sağlamaktadır. Atların savaş alanındaki cesareti ve kaderleriyle bütünleşmiş hâlleri, doğrudan okuyucuya hissettirilmiş olmaktadır. Böylece, Mütenebbî, kelimelerin sıralamasında yaptığı bu ustaca değişiklikle atları betimlemekle birlikte, onların savaşın vazgeçilmez bir unsuru olduğunu dile getirmekte, Seyfüddevle'nin ordusunun kararlılığını daha müessir bir şekilde tasvir etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, takdim ve tehir sanatının Arap dili içindeki tarihsel ve teorik gelişim sürecini merkeze alarak, bu sanatın Mütenebbî'nin şiirinde taşıdığı özel işlevi ve anlam inşasındaki rolünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Sîbeveyhi ile birlikte ilmî mahiyet kazanan ve Abdülkâhir el-Cürcânî'nin teorik çerçevesiyle belâgat alanında sistematize edilen takdim-tehir sanatı, Mütenebbî'nin şiirinde yalnızca söz dizimiyle ilgili bir tercih değil, aynı zamanda anlamı yönlendiren ve estetik etkiyi artıran bilinçli bir üslup stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

[79] es-Samerrâî, *Meani'n-nahv*, 2/254.
[80] el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 290.

Yapılan analizler neticesinde, Mütenebbî'nin takdim-tehir yapılarını rastgele değil, çok yönlü belâgat ve nahiv amaçlarına yönelik olarak kullandığı tespit edilmiştir. Özellikle mef'ûlün fâilden önce getirilmesi, mübtedânın haberden sonra sunulması, nasih ve mensûh unsurların düzenlenişi gibi uygulamalar, şairin söylemde vurgulama, tahsis, kasr, teşvik ve itina gibi çeşitli amaçlara ulaştığını göstermektedir.

Beyit analizlerinde ulaşılan bulgular, bazı dizelerin ancak takdim-tehir yapısı sayesinde anlam bulanıklığından arındığını, bazılarının ise doğrudan bir anlam açıklığı taşımasına rağmen bu yapının şiire ses, ritim ve duygu yoğunluğu kattığını göstermektedir. Bu durum, Mütenebbî'nin nahiv kurallarını şiirsel hedeflerle bütünleştirerek, Arap şiir dilinin imkânlarını son derece bilinçli bir şekilde kullandığını ortaya koymaktadır.

Mütenebbî, takdim ve tehir düzenlemelerini şiirinin duygu yüküne göre biçimlendirir. Söz dizimini yalnızca gramatik kurallar çerçevesinde değil, edebî bir tercihle yeniden kurar. Bu yönüyle, takdim ve tehir, şairin psikolojik hâlini ifade etme aracına dönüşür. Yer değiştirme, çoğu zaman içsel bir çatışmayı, arzuyu ya da sitemi yansıtma işlevi görür.

Mütenebbî'nin şiirlerinde görülen takdim ve tehir uygulamaları, Arapça'da mümkün olan doğal dizilimleri edebî bir düzleme taşıma çabasıdır. Bu, şairin dildeki ustalığını ve anlam derinliği oluşturma becerisini ortaya koyar. Takdim edilen unsurlar, bağlam içinde psikolojik ve duygusal merkez işlevi görür.

Mütenebbî, özellikle hitap ve sorularda takdim yoluna giderek, muhatabı zihinsel ve duygusal olarak etkilemeyi hedefler. Bu yapılar, okuyucunun şiirdeki temel duyguya doğrudan ulaşmasını sağlar. Bu da onun şiirinde hitabet yönünün güçlü olduğuna işaret etmektedir.

Şairin takdim-tehir yapısı üzerindeki bilinçli tercihi, sadece anlam değil, şiirin ritmik yapısı açısından da önemlidir. Cümle öğelerinin yer değiştirmesiyle hem melodik akış kontrol altına alınır hem de anlam yükü belirli kelimelerde yoğunlaştırılır. Bu durum, Mütenebbî'nin şiirinde hem şekil hem de muhteva açısından dengeli bir yapı oluşturduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Mütenebbî'nin şiirinde takdim ve tehir, yalnızca sözdizimsel bir esneklik değil; aynı zamanda estetik kurgunun ve anlam yönlendirmesinin vazgeçilmez bir parçası olarak vazife görmektedir. Mütenebbî, bu sanatı yalnızca bir gramer yapısı olarak değil, şiirin düşünce, his ve belâgat ekseninde şekillendirilmesine imkân tanıyan çok yönlü bir anlatım biçimi olarak değerlendirmiştir.

Kaynakça

Abbâs, Hasan Fadl. *el-Belâğa fünûnühâ ve efnânühâ*. Ürdün: Dâru'l-Furkân, 1997.

Abdülğanî, Eymen Emîn. *en-Nahvü'l-kâfî*. Kahire: Dâru't-Tevfîkiyye li't-Türâs, 2010.

Ahfeş, Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Abd'ul-Emîr Muhammed Emîn el-Verd. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1424/2003.

Ahmer, Mey Elyân. *el-Takdîm ve't-te'hîr beyne'n-nahv ve'l-belâğa*. Beyrut: el-Câmiʿatu'l-Amrîkiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Akkâd, Abbâs Mahmûd. *Mutâlaât fi'l-kutubi ve'l-hayât*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2013.

Alkhalafî, Osama. *İlyya Ebu Mâdi'nin şiirinde takdîm ve tehîr güzellikleri (dîvânu'l-hamâil örneğinde)*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Alrefaai, Safiye. "Kur'an kıssalarında takdim ve tehirin delilleri etkisi". *Aydın Arapça Araştırmaları*

Dergisi 2/1 (Haziran 2020), 79-97.

Askalânî, İbn Hacer Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed*. Lisânu'l-mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1423/2002.

Atıyye, Atıyye Abdülkādir Mahros. "el-ʿUdûl bi't-takdîm ve't-te'hîr fi şiʿri'l-Mütenebbî: dirâse nahviyyetün delâliyyetün". *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb* (Nisan 2017), 187–228.

Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-ʿArab*. thk. Abdusselâm Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hânicî, 1417/1997.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Târîhu Bağdâd ev medîneti's-selâm*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001.

Bay Neşe, Çetinovalı. *İbnü's-Serrâc'a göre Arapça sözdiziminde takdim ve tehir (el-usûl örneği)*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Bedîî, Yusuf. *eṣ-Subhu'l-münebbî ʿan hayşiyyeti'l-Mutenebbî*. thk. Mustafa es-Sekkâ. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.

Birgivî, Zeynüddîn Muhammed. *Mecmûʿatü'n-Nahv ʿAvâmil-İzhâr-Kâfiye*. haz. İsmail Çelik, Ensar Aslan vd. İstanbul: Şifa Yayınevi, 1420/2010.

Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2015.

Bureykî, Fâtıma. "İşkâliyetu't-takdîm ve't-te'hîr fi'd-dirâseti'l-belâği et-türâsi". *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb* 20/2 (2008), 255–317.

Cürcânî, Abdulkâdir. *Delâil'ü-l i'câz*. thk. Muhammed Ridvân- Fayız ed-Daye. Dımaşk: Dâru'l- Fikr, 1428/2007.

Çetin, Yusuf. *Arapça'da takdim-tehir ve şiirde kullanımı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Durmuş, İsmail. "İstisna". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/390. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Durmuş, İsmail. "Hasr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/392 İstanbul: TDV yayınları, 1997.

Ebu Bekir, Lutfî Ömer b. Şeyh. "Eseru't-takdîm ve't-te'hîr fi'l-maʿnâ ʿinde'n-nahviyyîn". *Mecelletu'l-Endelüs* 7/2 (2014), 49–81.

Enbârî, Ebu'l-Berakât Abdurrahmân b. Muhammed. *Nüzhetü'l-elbâ fî tabakâti'l-üdebâ*. thk. İbrâhîm es-Sâmurâî. Beyrut: Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985.

Enîs, İbrâhîm. *Min Esrâri'l-luğa*. Mısır: Mektebetü'l-Anglû'l-Mısriyye, 1978.

Fâhûrî, Hanna. *Târihu'l-edebi'l-Arabî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Bulisîye, 1987.

Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitâb'u-Ayn*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ğalâyînî, Mustafâ. *Câmiʿu'd-dürûsi'l-Arabiyye*. haz. Sâlim Şemsüddîn. Suriye: Dâru'l-Kûh, 2004.

Hamîde, Ahlem –Hayât, Hammâra. *et-Takdîm ve't-te'hîr ve eseruhümâ'l-belâğî fi dîvâni'l-Mütenebbî*. Cezayir: Abdelhafid Boussof Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Hâşimî, Abdurrahman. *Teʿallümü'n-nahv ve'l-imlâ ve't-terkîm*. Amman: Dâru'l-Menâhic, 2008.

İbn ʿAkîl, Abdullâh b. Abdurrahman el-Hemedânî. *Şerhu İbn ʿAkîl ʿalâ elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Mahmud Mustafa Halâvî. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1416/1996.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târîhu Dımaşk*. thk. Ömer b. Garâme. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyya. *es-Sahibî fi fıkhi'l-lüga*. thk. Ömer Faruk. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1413/1993.

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn. *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâʿ ev esbetehü'l-ʿayân'*. thk. İhsân Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978.

İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullah b. el-Ensârî. *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1432/2011.

İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf el-Ensârî. *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-A'ârîb*. thk. Berekât Yûsuf Hebbû. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.

İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf el-Ensârî. *Şerhu şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Kahire: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1415/1995.

İbnü'l-Adîm, Ebu'l-Kâsım Kemâlüddîn. *Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb*. thk. Süheyil Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh. *el-Meselü's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâʿir*. thk. Ahmed el-Hufi- Bedevi Tibane. Kahire: Dâru'n-Nahda, ts.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâr-i men zeheb*. thk. Mahmud el-Arnaût, Abdulkadir el-Arnaût. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1409/1989.

İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl. *el-Usûl fi'n-nahv*. thk. Abdülhüseyin el-Fetelî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1996.

Kaçar, Halil İbrahim. *Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu (Takdim-Tehir)*. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2007.

Katib, Ali b. Halef. *Mevaddü'l-beyan*. thk. Hatem ed-Dâmin. Suriye: Dâru'l-Beşâir, 1424/2003.

Kazvinî, Hatîb Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn. *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga*. nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî. Kahire: 1400/1980.

Kırkız, Mustafa. *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

Maarrî, Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân. *Risâletü'l-ğufrân*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2013.

Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Muktadâb*. nşr. Muhammed Abdulhâlik Azîme. Kahire: Vizâretu'l-Evkâf, 1414/1994.

Mütenebbî, Ebu't-Tayyib*. Dîvânu'l-Mütenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1983.

Nâsıf, Hafnî vd. *ed-Dürûsü'n-nahviyye*. Kuveyt: Dâru İlâfî'd-Devliyye, 2006.

Nâsır, Sâmir Hüseyin– Muhammed, İbrâhîm Sabr. "el-Kiyemü'l-cemâliyye li't-takdîm ve't-te'hîr fî şiʿri Ebî't-Tayyib el-Mütenebbî: dirâse fî uslûbi takdîmi'l-mefʿûli bih ʿale'l-fâil". *Mecelletu Külliyyetü't -Âdâb* 1/2 (Aralık 2010), 113–120.

Ömer, Ahmet Muhtar. *Mu'cemu'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2008.

Râcihî, Abduh. *et-Tatbîku'n-nahvî*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 2010.

Safedî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnavût. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420/2000.

Sakan, Muhammed. *Kurân'daki takdim ve te'hirin yoruma etkisi (es-Semin el-Halebî'nin (ö. 756/1355) ed-Dürrü'l-maṣûn fî ʿulûmi'l-kitâbi'l-meknûn örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Samerrâî, Fadıl Sâlih. *Meani'n-nahv*. Amman: Dâru'l-Fikr, 2000.

Sâmî Kadûmî, Vedî' Abdulfettâh*. et-Tefsîru'l-beyânî limâ fî sureti'n-Nahli min dekâiki'l-me'ânî*. Ürdün: Dâru'l-Vaddâh, ts.

Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Yetîmetu'd-dehr fî mehâsini ehli'l-'asr*, thk. Mufîd Muhammed Kamîha. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.

Sekkâkî, Ebû Ya'kûb. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Nâim Zerzûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hânici, 1416/1996.

Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh. *Şerhu kitâb Sîbeveyhî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.

Subh, Haldûn. *et-Takdim ve't-tehir f'i'l-Kurâni'l-Kerîm: belâgatun ve iblâğ*. Dımaşk, Dâru'l-Yenabi', 2002.

Suyutî, Celâlüddîn Ebü'l-Fazl Abdurrahmân. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Suudi Arabistan: Merkezü'd-Dirâsati'l-Kur'âniyye, ts.

Tekin, Ahmet. "Kur'ân'da takdîm-te'hîr'in gerekçeleri". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* 1/1 (Mart 2017), 30-44.

Tekin, Ahmet. *Kur'ân-ı Kerim'de takdim-tehir ve anlam üzerindeki etkisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Târîhu'l-İslâm*. thk. Beşşâr Avvâd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

Zerkeşî, Bedrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ebu'l-Fadl Muhammed İbrahim. Kahire: Mektebetü't-Dârü't-Turâs, ts.

Ziriklî, Hayrüddîn Muhammed b. Mahmud. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Malâyîn, 2002.